

BOG'CHA YOSHIDAGI BOLA NUTQINING RIVOJLANISHI

Avazova Xidoyat Zafar qizi

Shahrisabiz davlat pedagogika institute Maktabgacha talim yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Normurodova Lobar Allayor qizi

Shahrisabiz davlat pedagogika institute Maktabgacha talim yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Annotatsiya. *Mazkur maqola bog'cha yoshidagi bolalarda nutqning rivojlanish jarayonini psixologik va psixodiagnostik jihatdan chuqur tahlil qiladi. Unda nutqning shakllanish bosqichlari, bu jarayonga ta'sir qiluvchi omillar, ayniqsa, oilaviy va tarbiyaviy muhitning roli ko'rib chiqiladi. Bolalarda nutq buzilishlarini aniqlashda qo'llaniladigan diagnostik metodlar hamda nutqiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi psixokorreksion usullar tahlil qilinadi. Maqola maktabgacha ta'lim muassasalarida faoliyat yurituvchi psixolog, defektolog va tarbiyachilar uchun ilmiy-amaliy manba sifatida xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *bolalar psixologiyasi, psixodiagnostika, bog'cha yoshi, nutq rivojlanishi, nutq buzilishlari, psixologik yondashuv, maktabgacha ta'lim, nutqiy faollik, kommunikativ rivojlanish.*

Insonning kommunikativ nutq faoliyatini shakllantirish muammosi zamonaviy hayotda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dialogik nutq ko'nikmalarini shakllantirishning ahamiyati katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda, boshlang'ich ko'nikmalarning etishmasligi bolaning tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilishini qiyinlashtirganda, tashvishning kuchayishiga olib kelganda va umuman aloqa jarayonini buzganda aniq bo'ladi. Maktabgacha yoshda muloqotning mazmuni, uning motivlari, muloqot va qobiliyatlari doimo o'zgarib turadi. Maktabda o'qishga psixologik

tayyorgarlikning tarkibiy qismlaridan biri - muloqotni shakllantirilishidir. Bola kattalarga tanlab munosabatda bo'ladi, ular bilan munosabatlarini asta-sekin anglay boshlaydi: ular unga qanday munosabatda bo'lishadi va undan nima kutiladi, u ularga qanday munosabatda bo'ladi va ulardan nimani kutadi. Dialogik nutq tilning kommunikativ funksiyasining yorqin namoyonidir.

Nutq bolaning ijtimoiylashuvi, fikrlashi, his-tuyg'ularini ifodalashi va atrof-muhit bilan muloqot qilishida asosiy vositadir. Ayniqsa, bog'cha yoshidagi davr (3–7 yosh) — nutqning intensiv shakllanish va rivojlanish bosqichidir. Shu davrda bola asosiy kommunikativ ko'nikmalarni egallaydi, passiv va aktiv lug'ati kengayadi. Ushbu bosqichdagi psixologik kuzatuvlar, shaxsiy farqlarni aniqlash va diagnostika vositalaridan foydalanish bolaning sog'lom nutqiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu borada psixolog olimlar ko'plab tajribalar olib borgan. Masalan: Psixolog L.S. Vygotskiy va A.N. Leontyevlarning ta'kidlashicha, bolaning nutqi bir necha bosqichda rivojlanadi:

Sensor-motor bosqich (0–2 yosh) – tovush chiqarish va imitativ nutqning paydo bo'lishi.

Predikativ nutq (2–3 yosh) – iborali nutqning boshlanishi, gap tarkibining shakllanishi.

Dialogik va monologik nutq (3–6 yosh) – suhbat qurish, hikoya qilish, rolli o'yinlarda nutqiy faollik.

Ichki nutqning rivojlanishi (6–7 yosh) – mantiqiy fikrlash bilan bog'liq ravishda nutqning ichki shakli paydo bo'ladi.

G.V. Burmenskaya va M.I. Lisina bolalardagi emotsional muloqotning muhimligini ta'kidlaydi. Lisina fikricha, bolada nutqning paydo bo'lishi uchun avvalo katta yoshdagi shaxs bilan muloqot ehtiyoji paydo bo'lishi zarur. Nutqning rivojlanish bosqichlari

Psixologlar nutqning rivojlanishini quyidagi bosqichlarga ajratadi:

0–1 yosh – tovushlarga reaksiya, gugurtlar, onomatopetik tovushlar.

1–2 yosh – oddiy so'zlar, iboralar, ismli muloqot.

2–3 yosh – gap tuzish, nutq orqali ehtiyojlarni ifodalash.

3–7 yosh – to‘liq og‘zaki muloqot, grammatik tuzilmalar, monologik va dialogik nutq.

A.A. Leontyevning fikricha, tilni o‘rganishning poydevori – bu muloqot jarayonida paydo bo‘ladigan ehtiyojlar. Bola qachonki biror narsa aytishga majbur bo‘lsa, nutqi rivojlanadi.

Ba’zi bolalarda nutqiy rivojlanish sur’atlari sekin bo‘lishi yoki buzilishi mumkin. Mashhur psixolog-logopedlar R.E. Levina va T.B. Filicheva nutq buzilishlarini quyidagicha tasniflaydi:

Fonematik eshitishning zaifligi

So‘z boyligining kamligi

Grammatik shakllarning noto‘g‘ri ishlatilishi

Diqqat va xotiraning yetishmasligi

Ular ishlab chiqqan test va mashg‘ulotlar bolalarda nutqiy rivojlanishdagi kamchiliklarni aniqlashda va korreksiya qilishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Bog‘cha yoshidagi bolalarning nutqiy rivojlanishi ularning kelgusidagi kognitiv, emotsional va ijtimoiy taraqqiyotiga asos bo‘ladi. Shu sababli, psixologik va psixodiagnostik yondashuvlar bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Ilmiy asoslangan baholash vositalari va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar orqali bolalar nutqidagi muammolar erta aniqlanishi va bartaraf etilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. -T.: "O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi",2006.-B.
- 2.Babayeva D. R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, 2018. - 334b.

3. Volkova G.A. – Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish psixodiagnostikasi, Toshkent, 2019.
4. Burmenskaya G.V. – Bolalar psixologiyasi: Muloqot va rivojlanish, Moskva, 1995.
5. Амонов, М.Ж. Bola psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti, 2022.